

Umetničke kolonije Vojvodine

Jasmina Tutorov

kustos Savremene galerije umetničke kolonije Ečka
u Zrenjaninu

Izlaganje sa znanstvenog skupa —
7.07:069.5 (497.1 Vojvodina)

Umetničke kolonije su kreativni organizmi nastali među osobenostima posleratnog razvitka likovne kulture u Vojvodini. Javljaју se u prvoj polovini šeste decenije, u vreme kad se *aktiviraju mnoge latentne snage društva* (B. Karlavaris). Naime, opšta društvena i intelektualna klima tog vremena omogućila je da se akumuliraju slobodoumniji pogledi na umetnost i stvaranje, što je dovelo do dinamiziranja do tada strogo kanalisanoг i kontrolisanog i time zakočenog likovnog života u Srbiji i Vojvodini.¹ Iz probuđene potrebe društva da obezbedi umetnosti društvenu funkcionalnost i iz izuzetnog entuzijazma umetnika pred svim novim što je nadiralo, iz te plodotvorne interakcije stvaraju se i novi oblici organizacije umetničkog života — umetničke kolonije. One se javljaju i kao vid demetropolizacije, pa time i demokratizacije kulture, a u njima se začinje i klica novih samoupravnih tokova kulture — društveno obezbeđenje sredstava za rad umetničkih kolonija, sa jedne strane, i uzvraćen entuzijazam i stvaralački potencijal umetnika u njima, sa druge strane — bili su prvi oblici neposredne razmene rada.

Kao rodonačelnik tog specifičnog oblika društvenog davanja i kreativnog uzvraćanja u Vojvodini iznikla je Kolonija u Senti 1952. godine, da bi ideja o kolonijama otuda bila rasejana kao po plodnom tlu, u Bačku Topolu 1953. godine, Bečej 1954. godine, Kikindu 1955. godine, Rumu 1955. godine, Novi Kneževac 1955. godine, Ečku 1956. godine, Adu 1960. godine, a potom preneti i

Umetničke kolonije su kreativni organizmi nastali kao osobenost posleratnog razvitka likovne kulture u Vojvodini. Javljaју se u prvoj polovini šeste decenije. U trenutku svog rađanja one su fokusi umetničkog zbivanja, u njima se razvijaju kulturne potrebe i navike. Uskoro su se među njima javile konceptijske razlike. No, poslednjih godina se brojne umetničke kolonije razmnožavaju kao pečurke posle kiše, pa se samim tim i nameću izvesna pitanja njihove svrsishodnosti. Određen broj nema ni definisanu fizionomiju, pa su bez estetsko-socijalizovanog uticaja na sredinu. Nasuprot ovima mnogo vitalnije se odražavaju kolonije koje imaju kreativne programe svog autentičnog dejstva. Duhovni i materijalni bilans uspešnijih kolonija od 1952 do danas je sledeći: podsticanje savremenog likovnog stvaralaštva, stvaranje vrednih fondova otkupima i poklonima, te osnivanje galerija nastalih iz organizma kolonija.

u druga mesta Vojvodine. Gotovo sve te kolonije u trenutku svog rađanja, kao i revolucija u trenutku nastajanja, imaju puno i životvorno dejstvo. One su tada fokusi umetničkog zbivanja, u njima se vrši upliv i protok likovnih događanja kroz vojvođansko tle, u njima se stvaraju, razvijaju i produbljuju kulturne potrebe i navike. Tako se pri kolonijama, zahvaljujući fondovima koji se stvaraju i uvećavaju kao i otkupima i poklonima, osnivaju galerije. U tim galerijama se održavaju godišnje izložbe učesnika u radu kolonija, samostalne izložbe, izložbe iz fonda itd. Osim toga u kolonijama su pored slikara boravili i primenjeni umetnici, muzičari, književnici, istoričari umetnosti, pa se dijapazon njihovog dejstva obogaćivao koncertima, književnim večerima, predavanjima. Umetnici su dolazeći iz većih kulturnih centara, skraćivali put prodora avangarde u provinciju i afirmisali moderan likovni izraz u vojvođanskim prostorima. Spomenućemo plodotvorno zračenje *Decembarske grupe*, čiji su članovi, boraveći u kolonijama Vojvodine (gotovo svi su pohodili Ečansku koloniju, gdje su organizovali i svoju izložbu), podstakli buđenje modernog senzibiliteta i moderne estetičke problematike. *Nesumnjiv je podatak po kome se sudi o grupi kao o organizovanoj celini koja je delovala na proširivanju horizontata i oslobađanju jednog dela slikara u Vojvodini koji su se kretali dosta utabanim stazama formalnog eksperimentalističkog miljea.*²

Ovde valja uočiti da su se, pored svega što je prethodno spomenuto, a što je zajedničko prvih godina delovanja za sve vojvođanske kolonije, među kolonijama javile logično i razlike u samoj organizaciji i u načinu zavisno od toga kako i u kojem vidu se umetničko delo prezentovalo publici.

Tako su osnivačkih godina u prvorođenoj vojvođanskoj koloniji u Senti umetnici slikanjem na ulicama i po obali Tise predstavljali svojevrsnu atrakciju. Međutim, logikom stvari, takav način rada je s vremenom zasitio publiku i aktere. Traže se novi oblici likovnog

¹ Životvorni impulsi likovne energije vidni su u obnavljanju dodira sa Evropom (izložba francuske umetnosti i dr.) u pojavi nove estetičke problematike s delom Petra Lubarde i delima *desembaraca* geometrijskom progresijom umnožavaju se posle 1950. godine izložbe, osnivaju fondovi za otkupe slika itd.

² Đorđe Jović, *Dvadeset godina Umetničke kolonije Ečka*, Zrenjanin 1976, str. 19.

delovanja i pronalaze krajem sedme decenije u u potpunom društvenom angažmanu umetnika. Predvođena Jožefom Ačem, osniva se grupa *EK*, koja skreće pažnju javnosti na aktuelne probleme Vojvodine, sredstvima likovne umetnosti, negirajući pri tom tradicionalni i konvencionalni izraz. Jedne godine njihova tema je poplava u Potisju, sledeće poljoprivredna problematika Vojvodine... A kad su iscrpeli ideje, oni su se kao grupa razišli.

Mladalački dani bačkotopolske kolonije vezuju se za Sintezu. Naime, u Bačkoj Topoli je statutom Opštine, odeljkom o Sintezi, otvorena mogućnost da se celo mesto pretvori u galeriju unošenjem likovno-organizovanih oblika u interijere i eksterijere. Ideja o ovakvoj programskoj koncepciji kolonije rođena je 1955. godine, kada je Jožef Ač naslikao zidnu dekoraciju u fiskalturnoj sali *Čaki Lajoš*. Sledeće godine, na inicijativu organizatora kolonije SO Bačka Topola uvela je u svoj statut član 162. koji glasi: *U slučaju podizanja zgrada, prilikom izgradnje administrativnih, sudskih, društvenih i drugih objekata na teritoriji Opštine, investitori su dužni da u namenskim troškovima osiguraju sredstva koja će se prema propisima Skupštine opštine upotrebiti za likovnu obradu, određenih površina na zgradama, u duhu Sinteze arhitektura i likovnih umetnosti a u interesu ispunjavanja opštih estetskih zahteva.*

Ipak nameće se pitanje da li je u Bačkoj Topoli ostvaren pravi oblik sinteze kao interdisciplinarnе akcije objedinjene u ideji i realizaciji u određen program. Pre bi to bile intervencije likovnih umetnika na postojećim objektima, a samo na pročeljima nekih zgrada ima dokaza delovanja izvesnih programa. Pojam sinteze pre bi se ovde odnosio na mogućnost sinteze likovnih umetnosti i sredine. Zahvaljujući usmerenoj društvenoj akciji, koja je takav oblik sinteze podržala, umetnici su u Bačkoj Topoli likovno oblikovali 484 m² površine u reljefima, mozaiku, zidnim slikama, freskama.³ Ovdje je ponikla ideja o sintezi. Kasnije se proširila i u druge sredine Vojvodine i delovala kao inovirano ponašanje koliko je i kako mogla.

Tako je, recimo, u Ečanskoj koloniji 1957. god. začeta jedna druga varijanta u trenutku kada su Zoran Petrović i Aleksandar Zarin ušli u fabričke prostore *Radijatora* da bi tu, uz pomoć radnika, realizovali svoje skulpture od livenog metala. Sedamdesetih godina taj vizionarski potez razvio se u jedan od programa rada Ečanske kolonije, program oplemenjivanja radnih prostora umetničkim delom o čemu će kasnije biti reči. Ono što je takođe značajno za mladalačke godine Ečanske kolonije: da se otkupima i poklonima brzo formirao fond čija je obimnost i vrednost nametnula ideju o osnivanju galerije, pa je 1958. godine otvorena galerija u Ečki, a 1964. u Zrenjaninu. Koliko se u fond ulagalo, govori podatak da se tih prvih godina sa redovne godišnje izložbe otkupljivao po jedan rad od svakog autora, pa je 1958. godine otkupljeno 27 slika i 11 skulptura.

Vojvođanske kolonije su u tim prvim godina postojanja imale izuzetan značaj za razvoj i afirmaciju likovnih dostignuća, a bile su od društva podsticane i podržavane. Međutim, kako pokret nije bio obezbeđen administrativnom politikom najšire zajednice, već se

spontano razvijao prema moćima, prilikama i ambicijama pojedinih komuna, zavisno od razumevanja i afiniteta, pa i entuzijazma ljudi u pojedinim sredinama, on je vremenom u različitim mestima imao i različite sudbine. Zavisno od emancipovanosti sredine, od shvatanja kulturnog značaja kolonija u tim sredinama i od toga koliko su umetnici u kolonijama uspevali da se društveno funkcionalno nametnu i opravdaju svojim programima i kreativnim rezultatima, kolonije su dosezale različite domete svog trajanja i razvoja sa najpovoljnijim ishodima kad su pretvarane u stalne institucije osigurane statutom komune i posebnim budžetima, dok su negde još u prvim osnivačkim pokušajima propadale (Novi Kneževac, Ada, Stara Pazova, Kikinda i dr.). Promašaji su bili najčešće uslovljeni lošom organizacijom, nesnalažljivošću i nerazumevanjem, što je imalo za posledicu uskraćivanje bar minimalnih sredstava potrebnih za dalji život. A dešavalo se i da je osnivanje kolonija zavisilo samo od ambicije i afiniteta pojedinaca.

Tako danas u Vojvodini deluje trinaest kolonija, a četrnaesta treba da počne rad u avgustu ove godine. Pored onih nastalih u šezdesetim godinama, o kojima smo već govorili: Prva umetnička kolonija Senta, Umetnička kolonija Bačka Topola, Umetnička kolonija Bečej, Umetnička kolonija Ečka, Umetničko-keramička kolonija *Devics Imre* Mali Idjoš, kasnije se osnivaju Umetnička kolonija *Borkovac* Ruma 1968, Međunarodna jugoslavenska Likovna kolonija *Deliblatski pesak* 1969, Umetnička kolonija Likovnog susreta Grožnjan 1969, Grafički atelje Likovnog susreta Subotica 1982, pa Simpozijum skulpture *Terra* Kikinda 1982, zatim Zimska likovna kolonija južnog Banata, Bela Crkva 1982, kao i Simpozijum majolike Kanjiža 1984, i Putujuća kolonija *Pčesa*, 1985. Te godine počinje rad kolonija u Kobilju.⁴

Umetnike u kolonije poziva savet dotične kolonije, ili ih delegiraju republička ili pokrajinska udruženja likovnih i primenjenih umetnika. Zavisno od osnovne ideje, teme i koncepcije, okupljaju se od 5 do 46

³ Autori koji su radili na oblicima sinteze u B. Topoli Ač Jožef: Freska, 1955, Osnovna škola *Čaki Lajoš*; Freska, 1956, Osnovna škola *Adi Endre* Mali Idoš; Fontana i zidna keramika, 1959, Škola za kvalifikovane radnike; Mozaik, 1958, Motel Bačka Topola; Mozaik, 1963, Biblioteka, Bačka Topola; Zidni mozaik, 1965, Gimnazija Bačka Topola; Mozaik, 1959, Motel *Panonija* Bačka Topola i dr. Miloš Bajić: Freska, 1956, Osnovna škola *Adi Endre*; tri freske, 1957, Osnovna škola, Gunaroš; Kompozicija Mozaik — mramor, 1959, Motel Bačka Topola; Obelisk — keramika, 1965, i dr. Miloš Gvozdenović: Kompozicija, 1959, Mozaik — mramor, Motel Bačka Topola; Konji, 1959, Mozaik — mramor, Motel Bačka Topola. Zoran Petrović: Poljoprivreda 1965, Zidna slika — aplikacija, Škola za kvalifikovane radnike; Spomenik, skulptura 1970, Novo Orahovo i dr. Dragoslav Stojanović — SIP: Keramika na fasadi zgrade PTT u Bačkoj Topoli 1971.

Aleksandar Zarin: Reljef, 1976, fasada OZ Vojvodina.

Atila Černik: Mozaik, 1980, SUP B. Topola i dr.

⁴ Osnivači; kolonija su: osnivači UK Bačka Topola bili su Savet za prosvetu i kulturu NOS i Gradskog odbora Narodnog fronta Bačka Topola; osnivač UK Bečej je SO Bečej; osnivač UK Ečka bio je Narodni odbor sreza Zrenjanin; osnivač UKK *Devics Imre* je Savez za prosvetu, kulturu i fizičku kulturu Mali Idoš; osnivači UK *Borkovac* SO i Kulturno prosvetna zajednica Ruma; osnivači MJLK *Deliblatski pesak* Kulturno prosvetna zajednica i OK SSO Pančevo; osnivač UK Likovnog susreta Likovni susret Subotica, osnivač S. *Terra* je IGM *Toza Marković* Kikinda; osnivač ZLK Južnog Banata SIZ kulture Južnog Banata; osnivač SM Kanjiža SIZ kulture Kanjiža u saradnji sa GIK OOUR *Potisje*; osnivači putujuće kolonije *PCESA* Turistički savez Novog Sada i Poljoprivredni fakultet Novog Sada.

umetnika koji borave u jednoj ili više smena.⁵ U tri vojvođanske kolonije pozivaju se uglavnom umetnici iz užeg regiona i Pokrajine, dok ostale imaju jugoslovensku širinu, a pozivaju se i gosti iz inostranstva.⁶ U neke kolonije dolaze i istoričari umetnosti, likovni kritičari, književnici. Sve kolonije, međutim, uz obezbeđenje boravka (prehrana i smeštaj), obezbeđuju umetnicima i materijal za rad, a kasnije priređuju izložbe radova nastalih u toku boravka u koloniji. Likovni umetnici, gotovo u svim kolonijama, imaju obavezu da ostave jedan ili više radova, pa se tako formiraju fondovi koji se čuvaju u samoj koloniji ili pri muzejima, ili pri nekoj drugoj kulturnoj instituciji u mestu. Neke likovne kolonije nemaju definisanu fizionomiju, niti kreativan program svog autentičnog dejstva, pa se rad u njima stihijski improvizuje, bez bitnog i uzajamnog estetsko-socijalizovanog uticaja sredine u kojoj su, uslovno rečeno, pomodarski ili epigonski nastale. Često takve kolonije nemaju ni ateljea, ni osnovnih uslova za rad. Tako recimo u Zimskoj likovnoj koloniji južnog Banata 20—30 umetnika borave osam dana u hotelu u Beloj Crkvi, a da im nisu obezbeđeni ni ateljei za rad, ni galerija, ni depoi u koji bi se smeštali radovi što ih umetnici ostavljaju nakon odlaska iz kolonije. Šta se za tih osam dana u takvim uslovima može uraditi? Jedini i pravi efekat takvih kolonija je druženje umetnika, ali da li je to dovoljno? Ima među kolonijama i onih koje su malaksale i inertne klonule u davno prevaziđene oblike delovanja, u čijim sadržajima više i nema stvaralačke znatiželje niti vitalnog refleksa na aktualizovane pod-

sticaje, pa su se našle van istinskih tokova savremenih likovnih zbivanja i bespomoćno kunjaju i tavore u svojoj ustajalosti i debelom hladu oreola premreženog paučinom. U takve kolonije dolaze iz godine u godinu isti ljudi, često su to i lokalni amateri koji se tu okupljaju bez pravih kreativnih impulsa.

Nasuprot ovima, mnogo vitalnije se održavaju i još uvek zrače kolonije koje stimulišu savremeno stvaralaštvo radom na programima kojima se ostvaruje estetsko-socijalizovana delotvornost. U tim kolonijama tragački napori stvaralaca prožimaju se adresiranošću sredini u kojoj nastaju i kroz odnos uzajamnog davanja i uzvraćanja. Umetnici se tu okupljaju oko konkretnih likovnih programa, ponekad i oko zajedničkih zadataka uspostavljujući čitav splet razuđenih relacija na osnovi jasno definisanog kruga ideja. Pri tome umetnicima se ne nameće nikakva unapred utvrđena umetnička sadržina, kreativnost umetnika ničim se ne spušta niti svodi na nivo svakodnevnih prosečnosti nekog anonimnog radnog čoveka, naprotiv podstiče se istraživački likovni potencijal, što vodi ka otvaranju prema horizontima novog, proširivanju i obogaćivanju savremenog izraza.

Umetnička kolonija Ečka jedna je od kolonija koja je uspela da nađe svoju fizionomiju i nametne se sredini u kojoj traje. Ona je svojim zrelim tridesetgodšnjim delovanjem kroz uvek nove društvene i kulturne okolnosti koje su taj rad uslovljavale dokazala da je uvek svež i autentičan likovni organizam, jer je uspevala da na uvek nov i svež način, uvek ponovo i samosvojno afirmiše likovna dostignuća i obezbedi umetničkim delima punu i pravnu komunikativnost sa sredinom, da tako uspostavi i održava pravi i najvažniji dijalog između umetnika i društva. Jedan među oblicima njenog rada je i *Susret akvarelista Jugoslavije* (počeo 1981) kojim se podstiču slikari da rade na ovoj pomalo zapostavljenoj likovnoj disciplini i pri tom otvaraju nove prostore akvarelu. Interesantnost je to da akvarelisti, boraveći u koloniji, odlaze na izlete do okolnih sela gde ceo dan akvarelišu, da bi uveče meštanima priredili izložbu tog dana nastalih radova. Tako i u najzabačenije vojvođansko selo stiže likovna reč, budeći i podstičući interes ljudi za umetničkim delom. Zahvaljujući susretima akvarelista, u Ečki je formirana zbirka jugoslovenskog akvarela koja se svake godine povećava i do danas se umnožila na 250 radova.

Drugi značajan program rada u Ečanskoj koloniji je uvođenje likovnih dela u prostore rada i života. On se ostvaruje kroz oblike udruženog i razmenjenog rada umetnika učesnika akcije i ljudi iz radnih organizacija. Do sada ostvareni programi kolonije, skulpture, fontane, slike, grafičke mape, što svojim prisustvom oplemenjuju prostore zrenjaninskih radnih organizacija, svedoče o novim mogućnostima suštinskog i potpunog povezivanja umetničkog dela.⁷ Jer kako kaže Lazar Trifunović ... *uređeni i umetnički oplemenjeni prostori direktno utiču na čoveka, povećavaju njegove radne sposobnosti, šire njegova interesovanja za sve vidove stvaralaštva, čine ga aktivnim društvenim bićem.*⁸

Akcijom bečejske kolonije je uz saradnju društveno-političkih organizacija i radnih organizacija izvedeno osam konkursa uglavnom vezanih za spomen-obeležja.⁹

⁵ U Umetničkoj koloniji u Bačkoj Topoli boravi godišnje 46 umetnika i to od kraja januara do 10. februara i od sredine avgusta do 10. septembra; U UK Bečež boravi osam do dvadeset umetnika najmanje nedelju dana, obično od kraja juna i kraja jula; u UK **Borkovac** borave umetnici od 10. do 25. avgusta; u MJK **Deliblatski pesak** godišnje boravi oko četrdeset umetnika, četrnaest dana, krajem jula i početkom avgusta; u KK **Devčić Imre** boravi sedam do deset umetnika keramičara od 1. avgusta do 15. avgusta; u UK Ečka boravi godišnje oko tridesetak umetnika u septembru u dva—tri saziva; u Grafičkom ateljeu Likovnog susreta boravi od dva do šest grafičara godišnje u dva saziva od 15. aprila do 15. maja i od 1. septembra do 31. oktobra; u SM Kanjiža godišnje boravi četiri do šest keramičara, i to od polovice septembra i boravak traje tri nedelje; u PUK Senta dolaze umetnici tokom cele godine nekoliko puta na kraći boravak; u **Terra** Kikinda boravi godišnje sedam vajara od 1. avgusta do 31. avgusta; u ZLK Južni Banat dolazi godišnje između dvadeset i trideset umetnika na nedelju dana u februaru.

⁶ UK Bečež poziva umetnike iz Vojvodine; UK **Borkovac** poziva umetnike iz Vojvodine, a povremeno se pozivaju umetnici iz drugih republika i inostranstva; ZLK Južni Banat poziva umetnike iz južnobanatskog regiona, a povremeno i iz drugih krajeva zemlje. Sve ostale kolonije pozivaju umetnike iz zemlje i inozemstva.

⁷ Jovan Soldatović: **Konj**, 1958, i **Dečak i lane** 1958, park SO Zrenjanin; Aleksandar Luković, Izgradnja, zidna slika, 1964, Zavod za socijalno osiguranje Zrenjanin; Dragoslav Stojanović SIP, Vitraž, 1966, OK SKS Zrenjanin; Vojin Stojić, Sunce, skulptura 1966, park Kaštela Ečka; Jovan Kratochvil, Kompozicija skulptura, park Kaštela Ečka; Tatjana Zarin, Zena sa pticom, skulptura 1968, park Kaštela Ečka; Milija Nešić, Predmet za prostor, skulptura, 1975, Sinovoz Zrenjanin; Tomislav Kauzlarčić, Metalna krošnja, skulptura, 1975, Sinovoz Zrenjanin; Milorad Tepovac, Fontana I i II, 1975, Sinovoz Zrenjanin; Zdravko Mandić, poliptih ulje, 1979, Naftagas i montaža, Zrenjanin; Aleksandar Zarin, Fontana života, 1977, Žitoprodukt Zrenjanin; Nandor Glid, Zar ptica, 1979, Naftagas i montaža Zrenjanin dr.

⁸ Lazar Trifunović, Dvadeset godina umetničke kolonije Ečka, Zrenjanin, novembar 1976.

⁹ Spomen-obeležje na Spomen-školi **Sever Đurkić**, autor Jožef Beneš, 1975; konkurs za novi grb Bečeja, autor Josipa Ester; konkurs za uređenje Spomen-zida (Kalmár Ferenc i Goran Martinović) 1975; realizacija Spomen-grobnice streljanih članova Partije i SKOJ-a u Bečeju (autor Julijana Kiš) 1976; realizacija biste Samu Mihajlu (autor Julijana Kiš); realizacija biste Zdravka Gložanskog (autor Andreja Vasiljević); konkurs i realizacija Trga Oslobođenja sa spomenikom Slobodi (autor uređenja Trga Viktor Jackijević, spomenik Slobodi Kristina Plavska-Jackijević) 1979; konkurs za uređenje Spomen-parka sa spomenikom žrtvama fašističkog terora.

Upitanost koja u ovom slučaju iskrsava traži odgovor da li ovu akciju uvođenja likovno organizovanih oblika u prostore rada i života, koja kao ideja i inicijativa polazi od kolonija, pa se u realizaciji zasniva na entuzijazmu i dobroj volji pojedinaca iz udruženog rada, dovesti i kako do usmerenog i organizovanog društvenog dejstva, kao što je to bio slučaj u Bačkoj Topoli, gde je već spomenutim statutom Opštine otvorena najšira i najpotpunija društvena podrška. U ovom trenutku kad umetničko delo ima tretman investicione potrošnje, a u vreme ograničenosti investicione potrošnje, potezi koje postiže kolonija u realizaciji ovih programa graniče s neverovatnim.

Radom Simpozijuma skulpture *Terra* od 1982. god. u Kikindi, pod pokroviteljstvom kolektiva Industrije građevinskog materijala *Toza Marković* dolazi do suštinskog povezivanja kulture i privrede. Ovde je shvaćeno da skulptura svoje probleme, materijalne i prostorne, može rešiti samo uz pomoć ljudi kojima je namenjena i kojima pripada. Uslovi za rad su optimalni, jer se kao ateljei koriste ogromni prostori stare ciglane, a čuvane kikindske gline ima u neograničenim količinama. Umetnicima pomažu radnici poznavaoци tehnologije koji su uspeli da dođu do načina na koji su stari Etrurci i Kinezi radili svoje terakote velikih dimenzija, tako da se ovde jedino u svetu izrađuje skulptura u terakoti skoro monumentalnih formata. Ovu mogućnost da zahvaljujući ispitanoj tehnologiji i ogromnoj količini materijala rade skulpture kakve im njihova stvaralačka nužnost nameće, učinila je da se ovde neumorno, gotovo udarnički radi, u tragalačkom transu koji je simptom stanja duha što vlada u ovoj koloniji. Tako su, recimo, Mustafa Skopljak i Branko Ružić od ovde urađenih skulptura imali kompletne samostalне izložbe, prvi u Zagrebu, a drugi u Beogradu, što je dovoljan znak srazmjere između kvantitativnih i kvalitativnih dostignuća u ovoj Koloniji (M. Husedžinović).

Slično povezivanje umetnosti i privrede ostvaruje se i u malom Idjošu. Kolonija *Imre Dević* ustanovila je saradnju sa IGM Bačka u čijim industrijskim pogonima, koristeći se materijalom, pećima i stručnom pomoći radnika, umetnici izrađuju unikatnu keramiku. Na

istom principu ostvaruje se saradnja Simpozijuma majolike Kanjiža i GIK — OOUR *Potisje*, u čijem se sastavu nalazi i pogon ukrasne keramike *Majolika*. Izuzetno je to što *Majolika* po završetku Simpozijuma, sklapa ugovor sa najuspešnijim pojedincima za izradu umetničkih predmeta u maloserijskoj proizvodnji.

Duhovni i materijalni bilans uspešnijih kolonija od 1952. god., kada je osnovana prva kolonija u Senti, pa do danas, jest sledeći: stvaranje vrednih fondova otkupima i poklonima umetnika učesnika u radu kolonije, pa svaki među tim fondovima ima svoju kulturno-istorijsku vrednost. Tako recimo fond Ečanske kolonije sadrži 1600 predmeta i njime možemo pratiti kompletan razvoj posleratne srpske i vojvođanske a delimično i jugoslovenske likovne umetnosti. Sledeća vrednost je osnivanje galerija nastalih iz organizma kolonija, koje su izlagačkim programima intenzivirale i osmišljavale likovne živote mesta, stvarajući i obrazujući likovnu publiku. Zatim, povezivanje umetnosti i privrede i unošenje likovno organizovanih oblika u prostore radnih organizacija, trgova, parkova, što omogućuje funkciju umetnosti kao dnevne aktuelne vrednosti.

U prvim godinama postojanja — šestdesetim godinama — kolonije su bile fokusi umetničkih zbivanja i preko njih je stizala nova likovna problematika u vojvođanske prostore slike. Te mladalačke godine kolonija bile su ispunjene stvaralačkim dinamizmom i entuzijazmom koji je pokretao na iskorake i prodore, a podsticane i ohrabrene probuđenom potrebom društva za umetničkim delom. Zato i onda kad su se stvari u kolonijama događale spontano i kad se improvizovalo, vidovito se nalazio pravi put. Danas kolonije moraju da se usmeravaju diktatima i orijentirima vremena sadašnjeg. Na entuzijazam kao pokretač čitavog organizma ne može se računati, mora se raditi planski kroz jasno definisane kreativne programe. Ti programi treba da su nosioci kvalitetno novih promena u povezivanju umetničkih dela i sredine u kojoj je to delo nastalo. Od te sredine se danas očekuje da obezbedi usmereniju i efikasniju podršku akcija što potiču iz kolonije, jer tako nastala dela imaju opštedruštvenu vrednost. Takav odnos uzajamnog davanja i uzvratanja, na relaciji umetnik društvo, ishodište je i cilj kolonija.

dec and Frangeš. It should also be mentioned here that casts for some of Kerdić's medals are also kept in the Collection. Earlier works used to be given as gifts or sold to the Museum of Archeology by the authors themselves, whereas the rest of the Collection fund was obtained by gifts, less often by repurchase during the last 90 years.

Zdenko Balog

FASHION MAGAZINE IN CROATIA AT THE TURNING OF CENTURIES

Little has been written on this topic (Olga Maruševski), thus it may appear particularly interesting within the given context. As the opinion that considers the so-called pure arts as an absolutely superior quality to the so-called applied arts has been outgrown for a long time now, an account of the topic of fashion magazine can be quite freely presented involving all and the some parameters as if we were talking about, for instance, Kraljević's croquis from that period of time.

The presence of authorial graphic design in Zagreb and Croatia since the age of Revival has been documented by Z. Marković, whereas fashion illustrations have always occupied quite a prominent place in fashion journalism.

In 1895, the first specialized fashion journal of European standards appeared in Zagreb. Announcing it at the same time as an additional means in the struggle for the native language, its editors had no intention of making it a special, authorial journal (after all, fashion illustrations were repurchased from European agencies), but the truth is that Zagreb had its own fashion magazine for as long as *Pariska moda* persisted on the market. Over the period elapsed to the act of Union and during the first years of the new state, a few short-lived publishing enterprises were undertaken, with some outstanding fashion contributions in illustrated magazines. This review of the period will be closed by a very important and, in this field, unrepeatably authorial work of Anka Krizmanić.

This topic will be considered more extensively and comprehensively but it should be emphasized that the mentioned period was the most interesting one in the 200-year history of the fashion journal medium because of simultaneous conflicts and encounters of a variety of visual art trends.

Ervin Dubrović

TWO SKY-SCRAPERS — THE NATIONAL AND THE INTERNATIONAL IN THE ARCHITECTURE OF RIJEKA AND SUŠAK IN 1930ies

Distinction between the national and the international has imposed itself as a guideline in the study of two examples located quite closely, in Rijeka and in Sušak separated between the two wars by both state and cultural boundaries.

In its proportions, national and monumentalism, the Rijeka sky-scraper (*Grattacielo Albori*) by Umberto Nordio from Trieste (in cooperation with Vittorio Frandoli) has been inspired by classicism, being different from Nordio's more lively Trieste sky-scraper and considerably more moderate from its fascist in Trieste.

The Sušak sky-scraper (Community Center), in contrast to private initiative and purpose of the former, was a creation of the whole commune, playing the role of cultural light-house throwing its light across the border. Built in a cosmopolitan spirit, this work of Josip Pičman and Alfred Albini is one of the best creations of the Croatian modern pre-war architecture.

Jasmina Tutorov

VISUAL ART COLONIES IN VOIVODINA

Art colonies are creative organisms formed as a specificity the post-war development of visual art culture in Voivodina. They appeared in the first half of 1960ies, initially representing the very focus of artistic activities where cultural needs and habits were developed. Soon after that, however, conceptual differences emerged among them, but recently their number has been on a constant increase, imposing the question of justifiability of their existence. Some of the colonies have no distinct character, thus eliciting no esthetic-socialized impact upon their environment. In contrast, the colonies with creative programs of their authentic activities live more vividly and fully. The spiritual and practical balance of successful colonies from 1952 to our days can be summarized as follows: promotion of modern visual art creativity, foundation of valuable collections through repurchase and gifts, and formation of galleries from the very organisms of the colonies.